

Köpa salt i Cádiz

OCH ANDRA BERÄTTELSER

FESTSKRIFT TILL PROFESSOR HENRIK MEINANDER DEN 19 MAJ 2020

---

red. / toim. Henrika Tandefelt, Julia Dahlberg, Aapo Roselius & Oula Silvennoinen

---

Cádizin suolaa

JAMUITA KERTOMUKSIA

JUHLAKIRJA PROFESSORI HENRIK MEINANDERILLE 19.5.2020

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ SILTALA – HELSINKI

© KIRJOITTAJAT 2020

ISBN 978-952-234-731-2

TALLINNA RAAMATUTRÜKIKODA 2020

Helsingin rautatieaseman kello mittaa välirauhan viimeisiä hetkiä 20.6.1941, vain muutama päivä ennen uuden sodan alkua. Rautatiet aikatauluineen sekä moderni posti- ja lennätinlaitos rakensivat yhteisen, kansallisen ajan kokemusta, joka asettui historialliselle jatkumolle menneestä tulevaan. SA-kuva.

Kansallinen aika, historia ja trauma

Synkronoivat käytännöt ja ajalliset
murtumat tutkimuskohteena

VILLE KIVIMÄKI

Traumasta on tullut nykykulttuurissa yleinen arkikäsite kuvaamaan sekä psyykkisesti haavoittavia henkilökohtaisia elämyksiä että kollektiivisia kokemuksia, joiden on nähty vaikuttavan kokonaisten kansakuntien ”psykykeen”. Julkisissa keskusteluissa erityisesti historiaa käsitellään usein traumojen kautta: menneisyyden väkivalta- ja menetykokemukset aiheuttavat ylisukupolvisia pahoinvoinnin kierteitä, jotka pitävät otteessaan niin yksilöitä kuin yhteisöjä. Historiantutkijoiden terapeuttisiksi tehtäväksi on tarjottu ”kansallisten traumojen” purkajan, käsittelijän ja parantajan roolia.¹

Traumaattisten kokemusten ja niiden pitkäaikaisvaikutusten huomioiminen menneisyydessä on tärkeä näkökulma. Alun perin psykologiasta ja psykiatriasta lainattua trauman käsitettä ei kuitenkaan ole ongelmatonta käyttää yhtä

lailla yksittäisiin ihmismieliin kuin kokonaiseen kansakuntiin, ikään kuin kyse olisi samantasoisista ilmiöistä, joissa vaikuttavat samat psykologiset muuttujat. Vastaavasti lääketieteellisen käsitteen käyttö humanistisessa tai yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ei ole yksinkertaista. Joka tapauksessa yksilölliset traumakokemukset ja kansalliset merkitysjärjestelmät voivat olla läheisessä suhteessa toisiinsa, etenkin kun kyse on sodan kaltaisesta kollektiivisesta kokemuksesta.²

Artikkelini tavoitteena on luonnostella malli, jonka pohjalta tätä suhdetta voitaisiin historian tutkimuksessa lähteä tulkitsemaan. Esitän huomioita yhteisen aikakäsityksen, historian kirjoituksen ja traumaattisten kokemusten keskinäisistä sidoksista sekä päätän kirjoitukseni lyhyen ekskursion kesään 1944, jolloin tämä jännitekenttä tuli hyvin konkreettisesti näkyviin.

HISTORIA JA NYKYHETKI YHTEISENÄ AIKANA

Yksi nationalismitutkimuksen keskeisistä painopisteistä on ollut tutkia ajan merkitystä modernien kansallisvaltioiden synnyssä ja rakentumisessa. Alan luultavasti viitatuimmassa klassikossa, Benedict Andersonin kirjassa *Imagined Communities* (suom. *Kuvitellut yhteisöt*), yhteisesti jaettu, samanhetkinen ajan kokemus teki mahdolliseksi ”kuvitellun kansakunnan”, jonka toisilleen tyystin vieraat ja fyysisesti tuhansien kilometrien erottamat yksilöt saattoivat tuntea jaetuksi yhteisökseen. Kello, kalenteri, säännöllisesti ilmestyvät sanomalehdet, eri aikataulut, juhlapäivät ja historialliset merkkitapahtumat loivat yhteisen ajallisen kokemusympäristön, joka perustui standardoituihin ajan määreisiin ja jossa tuli mahdolliseksi ajatella miljoonien kansalaisten yhtäaikainen toiminta homogeenisesti etenevässä ajassa.³

Tähän abstraktiin, tyhjään aikaan nationalismi ideologiana ryhtyi kirjoittamaan ”kansakunnan biografiaa”; narratiivia kansallisesta historiasta ja identiteetistä. Käytän tästä ajasta modernien kansallisvaltioiden yhteydessä termiä *kansallinen aika*. Tällainen irtaantuminen silminnähävästä ja paikkaan sidotusta sekä ajan että uusien instituutioiden ja sosiaalisten suhteiden kohdalla edellytti kykyä luottaa näkymättömään ja symboliseen. ”Kansalaisuus” syntyi osaltaan tästä luottamuksesta kansalliseen aikaan; yksilö rakensi mielekkään toimintansa, tulevaisuutensa ja samalla oman turvallisuutensa sen

varaana, että yhteinen aika on jatkuva, että se etenee sovitulla tavalla ja että se on kaikkien jakama.⁴

Vaikka kansallinen aika toteutuu nykyhetkessä ja suuntautuu tulevaisuuteen, se legitimoitai tai luonnollistaa itsensä perinteellä, kansallisen menneisyyden konstruktioilla. Kansallisen ajan jatkumo muodostuu kansakunnan synty-myttien ja tulevaisuuteen sijoittuvien kansallisten päämäärien väliin. Yhteisön myyttisiä alkujuuria ja perinteitä uusinnetaan rituaalisissa toisinoissa ja muistikulttuurissa esimerkiksi kansallisina juhlapäivinä.⁵

Usein näihin rituaaleihin liittyy pyhyiden kokemus; yhteisö juhlii omaa erityisyyttään korostamalla jumalallista alkulähdettään tai ainakin kohtalon-omaista johdatusta ja yli-inhimillistä sankaruutta kansakunnan syntyhistoriassa. Näin nationalismi on muuntunut kansalaisuskonnoksi, jossa kansallinen aika saa sakraalin ulottuvuuden. Yhteisön ”pyhä” alkujuuri legitimoitai kansakunnan luonnolliseksi kokonaisuudeksi, jonka perustava olemus on pyritty esittämään kyseenalaistamattomana.⁶

On selvää, että historialla on merkittävä rooli kansakunnan rakentumisessa ja kansallisen ajan muotoutumisessa. Historian merkitys voidaan jakaa tässä suhteessa kahteen: historia tietynlaisen ajallisen ajattelun muotona eli aikakäsityksenä sekä historia kansallisena historiankirjoituksena, tieteenä ja toimintana. Kuten ”uuden ajan” (*Neuzeit*) historiallisen ajattelun syntyä käsitellyt Reinhart Koselleck on osoittanut, näistä kahdesta ensimmäinen teki mahdolliseksi jälkimmäisen.

Esimoderneissa yhteisöissä kokemukset ja odotukset muodostivat lähes tyhjentävästi toisensa: yksinkertaistaen sanottuna syklisessä ”luonnonajassa” ei ollut odotettavissa juuri muuta kuin jo aiemmin koettu. Aiemmat kokemukset ylittävät odotukset kohdistuivat ”tuonpuoleiseen”. Sen sijaan valistuksen ja uuden ajan sekä vielä voimakkaammin modernin ajan ominaispiirteenä on ollut kokemusten ja odotusten irtaantuminen toisistaan: aikakäsitys muuttui lineaariseksi ja edistyväksi, historiallinen muutos ja ainutkertaisuus tulivat käsitteinä mahdollisiksi. Irtaantuminen syklisestä luonnonajasta koettiin ajan kiihtymisenä – tulevaisuus erkaantui menneisyydestä ilmeisen nopeutuvalla tahdilla. Historiasta tuli sekä ajallinen toimija, joka toteuttaa itseään, että toiminnan kohde, joka voitiin tehdä. Periaatteessa kaikkia yksittäisiä, erityisiä historioita yhdisti yksi, lineaarisesti etenevä maailmanhistoria – universaali kehityskertomus, jonka varaana rakentui modernisoitua maailmankuva.⁷

Käytännössä tämän abstraktin maailmanhistorian sijaan lineaarisen kehityskertomuksen paikan ottivat 1800-luvulta lähtien kansakuntien historiat. Muuttuneen aikakäsityksen elimellinen suhde klassiseen historismiin on ilmeinen, mutta nationalismin ja kansallisvaltioiden synnyn johtaminen uudenaikaisesta ajan ymmärryksestä on tietenkin vain yksi näkökulma erittäin monimutkaiseen, ylijärjättyyn ilmiökenttään. Tässä riittää todeta, että kehitys tapahtui rintarinnan. Teollisuuskapitalismi, kansallisten instituutioiden muotoutuminen ja monikansallisten imperiumien lahoaminen yhteisen kielien yhdistämiseksi etnisiksi yhteisöiksi tarjosivat todisteita uudesta edistyksen ajasta; vastaavasti orastava kansallinen historiankirjoitus legitimoiti tätä muutosta ja kirjoitti sille lineaarisen, yhdistävän ja tulevaisuuteen osoittavan kehityskertomuksen. Uusien, muodostuvien kansallisvaltioiden keskinäinen kilpailu kiritti eteenpäin kunkin valtion omaa kehityskertomusta.

Kansallisella historialla viitataan usein niihin 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen historiantutkimuksiin, joissa eksplisiittisesti rakennettiin kansakunnalle yhteistä menneisyyttä ja identiteettiä. Toisaalta kansallinen historia viittaa nykyiseenkin historiankirjoitukseen, jossa kansakunta itse on sekä historian subjekti että sen tärkein objekti. Kuitenkin, kuten Pauli Kettunen on kirjoittanut, ”kansallinen katse” on ohjannut myös ”uusien historioita”, joiden tutkimuskysymysten relevanssin on yhtä lailla määrittänyt niiden kansallinen merkitys. Kansakunnan lineaarista kehityskertomusta on kirjoitettu teollistumisen, modernisoitumisen, yhteiskunnan rakennemuutoksen ja kulttuurihistorian kautta. Historian poliittisuus liittyy sen kykyyn ja pyrkimykseen määrittää ”inhimillisen toiminnan näköaloja” – ja siten myös tulevaisuudennäkymiä. Menneisyys ei, ainakaan historismin hengessä, paljasta tulevaa, mutta historia kytkee nykyhetken ja tulevaisuuden osaksi jatkumona ymmärrettyä ”kansallista projektia”.⁸

Yleistän: laveasti määritellylle kansalliselle historiantutkimukselle on ominaista 1) ymmärtää kansakunta tai valtio keskeisenä sekä tutkimusta että tutkimuskohteiden toimintaa rajaavana kehityksenä, 2) korostaa ajallista jatkuvuutta ja lineaarista kehitystä sekä 3) kontekstualisoida havaitut murrokset osaksi laajempaa historiallista jatkumoa, joka murroksen kautta tulee näkyviin, tai ymmärtää ne nopeasti normalisoituvina poikkeamina (esim. ”poikkeusaikoina”) lineaarisessa kehityskertomuksessa. Uskoakseni tämän historiallisen narratiivin luonne on enemmän seurausta yleisestä modernista maailmankäsityksestä, joka sitoo niin historioitsijat kuin heidän lukijansakin

tiettyyn muotoon, kuin historiantutkijoiden tietoisesta valinnasta ja vallan käytöstä. Tullakseen koetuksi mielekkäänä historiallisen narratiivin rakenteen on korreloitava lukijansa (ja luonnollisesti kirjoittajansa) omaksuman logiikan ja aikakäsityksen kanssa.

SYNKRONOIVAT KÄYTÄNNÖT

Kansallista aikaa ja historiaa on edellä käsitelty hyvin abstraktilla tasolla. Yrittän seuraavassa konkretisoida ajan merkitystä *kansalaisuudelle* modernissa kansallisvaltiossa. Kun yhteinen jaettu aika on nationalismin keskeinen edellytys ja sisältö, on luonnollista, että sosiaalistuminen kansallisvaltion kansalaisuuteen on tiiviisti kytköksissä tietyn aikakäsityksen sisäistämiseen. Kyse on ajan hallinnasta; oman henkilökohtaisen ajan sitomisesta ja suhteuttamisesta yleiseen aikaan, tässä tapauksessa kansalliseen aikaan. Käytän niistä mekanismeista, joiden avulla tämä sosialisatio tapahtuu, käsitettä *synkronoivat käytännöt*. Kyse on samasta ilmiöstä, jota Benedict Anderson on kuvannut yhtäaikaisen homogeenisen ajan synnyksi.⁹

Käytännössä kaikilla sosialisointien käytännöillä on synkronoiva ulottuvuutensa. Kansallisista instituutioista esimerkiksi koululaitos, armeija, rippikoulu sekä eri kansalaisjärjestöt, yhdistykset ja urheiluseurat kaikki ovat toteuttaneet myös synkronoivaa funktiota, joskin eri painotuksin ja tavoittein. Tämä tarkoittaa yhtäältä konkreettisten ajallisten rutiinien koulumista – täsmällisyyden, säännönmukaisuuden ja pitkäjänteisyyden opettelua – ja toisaalta, osaksi näiden rutiinien hallinnan kautta, oman ajankäytön ja ajallisen toiminnan niveltämistä osaksi laajempaa, jopa ylisukupolvista ajallista jatkumoa.¹⁰

Sama tapahtuu laein ja säännöin: muun muassa työajan, alaikäisyyden, äänestysikärajan, oppi- ja asevelvollisuuden tai eläkeiän poliittisella sääntelyllä määritellään kansalaisen ajallinen paikka ja siihen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet. Myös yhteisön rangaistukset jäseniään kohtaan liittyvät aikaan: yksilön aika voidaan riistää, joko lopullisesti kuolemanrangaistuksella tai määraikaisesti vankeudella. Synkronoinnin instrumentit kuten kello, kellokortti, kalenteri, aikataulut, arki- ja pyhäpäivät tai vaikkapa lukukausi toimivat välineinä, joiden avulla henkilökohtainen ajan kokemus jäsentyy osaksi yhteistä standardoitua aikaa.

Nämä välineet voidaan ymmärtää myös laajemmin lainaamalla Daniel Lord Smailin neurohistoriallista termiä ”psykotrooppisista mekanismeista”, jolla tarkoitetaan aivokemiaan vaikuttavia kulttuurisia tekniikoita. Ulkoa opetellut laulut ja hokemat, vireys- ja stressitason säätely, piristysaineet väsymyksen karkottamiseksi ja tehokkaan vuorokausirytmien omaksuminen – muun muassa nämä psykotrooppiset mekanismit liittyvät henkilökohtaisen ajan sopeuttamiseen yleisen ja yhteisen ajan vaatimuksiin.¹¹

Kaikkiin eri ajanhallinnan muotoihin liittyy kulttuurisia ja ideologisia synkronointikäytäntöjä, jotka antavat ajalle merkityksen. Nämä merkitykset ovat lopulta historiallisesti spesifejä, kunkin ajankohdan, yhteiskunnallisen kontekstin ja yksilön sosiaalisen statuksen määrittelemiä. Esimerkiksi ”täysikäisyys”, ”sota-aika”, ”joulukuun 6.” tai ”lauantai” saavat eri sisällön riippuen muun muassa sukupuolesta, kansallisuudesta ja historiallisesta ajanjaksosta. Synkronoinnin tekniikat, painotukset ja tavoitteet kytkeytyvät ideologiaan; siihen, onko johtavana ideaalina esimerkiksi oppiva, alistuva, osallistuva, uhrautuva, taisteleva, tuottava tai kuluttava kansalainen (tai paremminkin näiden kulloinenkin yhdistelmä).

Synkronoinnin luonteesta moderneissa kansallisvaltioissa voidaan kuitenkin yrittää määritellä jotain yleistä. Kuten on jo sanottu, keskeisenä pyrkimyksenä on poliittisen jatkuvuuden korostaminen ja kansalaisen liittäminen osaksi kansallista periodisointia; Suomen tapauksessa esimerkiksi teollistumisen ajan, pula-ajan, sota-ajan, jälleenrakennusajan tai tietoyhteiskunnan ajan kansalaisuusvaateiden kehikkoon. Tavoitteena on siis kansalainen, joka sovittaa itsensä osaksi kansallista aikaa, yhteisen menneisyyden ja tulevaisuuden väliin. Näin syntyy ennakoitava ja hallittava kansallinen toimija.¹²

Kysymys ei ole pelkästään ulkoa tulevasta, tiettyihin eksakteihin henkilöihin, eliittiin tai instituutioihin paikantuvasta vallasta, vaan kansalaisen sisäistetystä itsesäätelystä; henkilökohtaisen ajan ja käyttäytymisen omalähtöisestä asettamisesta osaksi yleistä, ”vallitsevaa” aikaa ja sen vaateita. Tässä on varmastikin yksi hegemonisen vallan piirre: kyky ilman näkyvää, pakottavaa vallankäyttöä hallita ja määrittää yhteinen aika, jonka yksityiskohtaisesta sisällöstä voi olla erimielisyyttä, mutta jonka jatkuvuus tai rytmi ei itsessään joudu kyseenalaiseksi. Kansallinen historia on yksi merkittävä synkronoiva käytäntö, sekä institutionaalinen, kulttuurinen että ideologinen, joka rakentaa ja tukee yhteistä kansallista aikaa.¹³

Vaikka ne limittyvätkin kiinteästi toisiinsa, on syytä tehdä ero kansallisen ajan ideologisen ja käytännöllisen ulottuvuuden välille. Käytännöllisellä tasolla kyse on kansalaisten arkisen ajan jäsentämisestä osaksi yhteiskunnallista aikaa, esimerkiksi tuottavuuden ja tehokkuuden hallinnasta työajan määritelmän avulla tai alaikäisten ajankäytön hallinnasta lukujärjestyksen ja oppivelvollisuuden kautta. Tällä tasolla kansalaiset kohtaavat ajan hallinnan jatkuvasti ja rutiininomaisesti.

Näihin käytäntöihin sisältyy luonnollisesti myös aimo annos ideologiaa, mutta se on luonteeltaan piilevää. Sen sijaan ideologisella tasolla kansallinen aika näyttäytyy harvemmin, eikä useinkaan kosketa kansalaisten arkisia toimia. Kansallisen ajan ideologisessa ilmenemisessä on yleensä kyse kansallisista juhlapäivistä, kansallisesta historiasta ja muistikulttuurista tai poikkeuksellisista kriisiajoista, jolloin tarve korostaa yhteisen kansallisen ajan olemassaoloa ja jatkuvuutta korostuu. Erityisesti sota-aikana kansallinen aika ”suurena yhteisenä kertomuksena” tulee näkyviin. Se pyrkii antamaan yhteisen merkityksen kollektiiviselle väkivallalle, sekä kansakuntaan kohdistuvalle että sen harjoittamalle.¹⁴

Yksilöiden antamat uhrin ja heiltä vaaditut ponnistukset saavat sisällön, kun ne asetetaan osaksi kansallista jatkumoa: ne turvaavat ”tulevien sukupolvien onnen” ja ”kansallisen olemassaolon”, niihin velvoittaa ”esi-isien ikiaikainen vapaustaistelu”. Sen lisäksi, että sotiva kansallisvaltio painottaa poliittisen aikansa jatkuvuutta, sille on tyypillistä palata pyhien alkumyyttiensä äärelle. Kansalaisten nykyiset uhrin rituaalisoituvat yhteisön perustana olevien veriuhrin – kansallisten marttyyrien – uusinnoiksi. Tällä tavalla kansallisen ajan lineaarinen jatkuvuus turvataan palautumalla hetkellisesti sykliseen, sakraaliin ja myyttiseen ”uhrin aikaan”, josta haetaan elvyttävää ja uusintavaa elinvoimaa.¹⁵

TRAUMAN AIKA

Yksilön kokemus väkivalta ei tietenkään asetu ongelmattomasti näihin kollektiivisen väkivallan kansallisiin merkityksraameihin, vaikka ne ovatkin tärkeitä myös yksittäisen kansalaisen kokemuksen määrittäjinä. Yhteisöä uusintavan väkivallan takana, ilman sosiaalisesti jaettuja merkityksiä, väkivalta on

silmitöntä tuhoavaa toimintaa, elävän ihmiskudoksen repimistä. Kun väkivalta kohdataan suoraan ja jos sitä ei ole mahdollista muuttaa kulttuuriseksi merkityksiksi, se tuhoaa yksilön maailman, sekä fyysisesti että mentaalisesti. Traumaattiseksi muuttunut tapahtuma tuhoaa ”kokemusta”, koska sitä on vaikea tai mahdoton artikuloida sosiaalisesti jaettavaksi ja kulttuurisesti ymmärrettäväksi merkitykseksi.¹⁶

Yksi psykologisen trauman (tai diagnoosina traumaperäisen stressihäiriön) olennaisia piirteitä on sen vaikutus ihmisen muistiin. Traumaattinen tapahtuma ei kykene integroitumaan aivoissa ihmisen pitkäkestoiseen verbaaliseen muistiin, jonka varassa yksilö toimii ja ymmärtää sekä itsensä että olemisensa kontekstin. Päinvastoin trauma asettaa kyseenalaisiksi juuri ne perusolelut maailmasta, jotka ovat tehneet mahdolliseksi mielekkään toiminnan. Trauma on väkivaltainen katkos henkilökohtaisessa ajassa, ja se ilmenee toistuvina palautumina väkivallan hetkeen. Toisin kuin eheä ja jatkuva pitkäkestoinen muisti, joka muodostaa verbaalisesti käsiteltävän narratiivin (”elämäntarinan”), traumaattinen muisti on kummitteleva, katkonainen ja uhkaava.¹⁷

Nykypsykiatrian traumakäsitystä ja traumaperäisen stressihäiriön diagnoosia on kritisoitu siitä, että ne siirtävät pohjimmiltaan sosiaalisen ja kulttuurisen ongelman yksilön henkilökohtaiseksi patologiaksi. Huomiota kiinnitetään vain tietyn tapahtuman ja yksilön mielen suhteeseen, eikä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.¹⁸

Tätä vastoin politiikantutkija Jenny Edkins on pyrkinyt määrittelemään juuri traumaattisen kokemuksen ja kansallisvaltion suhdetta. Samoilla linjoilla kuin edellä esitelty nationalismitutkimus, Edkins näkee kansallisvaltion tyyppillisenä piirteenä konstruktion lineaarisesta poliittisesta ajasta, johon kansalaiset sitoutuvat ja jonka tavoitteena on sosiaalinen järjestys ja vallan jatkuvuus. Tähän yhteiseen aikaan nähden väkivaltaiset traumaattiset kokemukset ovat ristiriidassa; ne jäävät toistamaan itseään ”trauman ajassa”, joka ei voi kirjautua osaksi kansallisvaltion poliittista aikaa. Traumaan liittyy olennaisena osana luottamuksen pettäminen sellaiseen tahoon, jonka kokija on aiemmin ymmärtänyt turvaa tarjoavana ja hyväntahtoisena.

Modernin kansallisvaltion paradoksaalinen suhde traumaan on tässä: valtio lupaa suojella kansalaisiaan, mutta samaan aikaan se vaatii heiltä itsensä uhraamista, väkivallan harjoittamista ja väkivallan kohteeksi alistumista. Koska poliittinen yhteisö, valtarakenne ja kollektiiviset identiteetit

perustuvat yhteiselle, sosiaalisesti rakentuvalla kielellä, trauman kokemusta on vaikea ilmaista ilman että se uhkasi tämän kielen mielekkyyttä ja yhteisön perustaa. Siksi on ollut tärkeää eliminoida, marginalisoida tai patologisoida trauman kantaja, jotta hänen kokemuksensa ei uhkasi yhteisön poliittista jatkuvuutta.¹⁹

Käytännössä tämä on tarkoittanut esimerkiksi sitä, että sodassa psykisesti murtuneet sotilaat ovat joutuneet rankaisutoimien ja häpäisyn kohteeksi, heidän vammojensa yhteys sotakokemuksiin on kiistetty tai heiltä on evätty asema sotainvalidina. Toisaalta myös psykiatriset diagnosoinnit ovat paikantaneet vammat yksittäisen mielen sisään ja irrottaneet ne sodan laajemmasta kulttuurisesta ja kansallisesta merkitysjärjestelmästä. Yksi trauman poliittinen jännite muodostuu siis siitä, että kansallisesti elähdyttävänä esitetty uhriväkivalta sodassa koetaan yksilöllisesti mielettömänä ja mieltä tuhoavana. Jälkimmäinen kokemus kyseenalaistaa edeltävän. Uhka on silti enemmän symbolinen kuin konkreettinen; mieleltään järkkyneiden sotilaiden ja siviilien kokemuksille on yleensä leimallista mykkyys, muodottomuus, itsetuhoisuus ja syvä yksinäisyys, miltä pohjalta voi vain harvoin nousta todellista haastetta yhteisön poliittiselle jatkuvuudelle.

Yksilökohtaisen psykologisen trauman rinnalle on muotoiltu kulttuurisen trauman teoriaa. Tällöin kysymys on ilmiöstä, jossa joko todellinen tai kuviteltu tapahtuma saa merkityksiä, jotka järkyttävät kollektiivista (kansallista) identiteettiä ja pakottavat määrittelemään sitä uudelleen. Mikä tahansa yhteiskunnallinen kriisi ei ole kulttuurisesti traumaattinen; edellytyksenä on, että se ilmaistään yhteisten merkitysten radikaalina murroksena. Jotta tällainen kriisi voisi todella järkyttää kollektiivista identiteettiä ja yhteisön perustana olevaa kulttuurista merkitysjärjestelmää, on sen oltava ainakin symbolisesti väkivaltainen ja perustavia yhteisiä merkityksiä tuhoava. Sen on kyettävä paljastamaan yhteisön haavoittuvuus ja vaarantamaan yhteisen ajan sekä sen varaan rakentuneen kollektiivisen muistin ja kansallisen narratiivin jatkuvuus. Kollektiivisen identiteetin uudelleenmäärittäminen kulttuurisen trauman seurauksena tarkoittaa siten myös kansalliselle ajalle ja historialle annettujen merkitysten uudelleenmäärittäystä.²⁰

Psykologisessa ja kulttuurisessa traumassa toteutuu sama logiikka ajan suhteen: molemmissa on kyse väkivaltaisesta katkoksesta lineaarisesta jatkumossa – joko yksilön omassa biografisessa muistissa tai sitten yhteisön

kollektiivisessa muistissa. Tuo kokemus pakottaa menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden kivuliaaseen uudelleenmäärittelyyn. Usein psykologisella ja kulttuurisella traumalla voi myös olla sama alkulähde, mikä pätee etenkin sotatilanteisiin, terrori-iskuihin tai massiivisiin luonnonkatastrofeihin.

On silti tärkeä korostaa, etteivät psykologinen ja kulttuurinen trauma millään lailla edellytä toisiaan. Vaikka suurikin määrä ihmisiä kokisi psyykkisesti väkivaltaisen murtuman, ei tällainen kokemus mitenkään automaattisesti muutu kulttuuriseksi traumaksi, joka vavisuttaisi yhteisönsä perustaa. Ja vastaavasti kulttuurinen trauma voi ilmetä, vaikka yksikään yhteisön jäsen ei olisi kokenut suoraan mitään henkilökohtaisesti traumaattista. Kyse on kahdesta eri ilmiöstä, joilla on analogiaa ja jotka voivat olla yhteydessä toisiinsa, mutta jotka eivät ole sama asia.²¹

EKSKURSION:

KESÄ 1944 AJALLISENA KATKOKSENA JA JATKUMONA

Kaikki edellä sanottu kansallisesta ajasta, historiasta ja traumasta liikkuu hyvin yleisellä tasolla. Esimerkiksi Jenny Edkinsin ajatusta kansallisvaltiosta trauman tuottajana ja vaientajana voidaan pitää liian abstraktina ja sitä on tässä myös yksinkertaistettu, mutta se toiminee silti yhtenä teoreettisena näkökulmana trauman ja kansallisvaltion suhteen ymmärtämiseksi. Historiallinen sisältö tälle raamitukselle on kuitenkin löydettävä empiirisesti. Pyrin lopuksi kiinnittämään tehdyt huomiot yhteen hetkeen Suomen historiassa, kesään 1944.

Rintamalla puna-armeijan läpimurto ensin Kannaksella ja sitten myös Syvärillä kesäkuussa 1944 johti kaoottiseen perääntymisvaiheeseen. Muun ohessa romahtivat myös ne aikaa jaksottavat käytännöt, joista oli asemasodan aikana tullut osa etulinjan ”sotanormaalia”: tasaisena kiertävät vartio-, lepo- ja lomavuorot, kirjeenvaihdon sykkit, saunapäivät sekä muut rutiinit. Kesän taisteluille oli leimallista ajantajun hämärtyminen, kun päivät ja viikot sekoittuivat toisiinsa. Valoisat yöt ja hyökkäyksen kiivas tahti korostivat tätä kokemusta. Sen lisäksi, että sotilaita eksyi ja harhautui yksiköistään, olosuhteet synnyttivät laajoja paniikki- ja karkuruusilmiöitä. Kun rintamaupseereilta kerättiin tietoa kesä-heinäkuussa 1944 ilmenneistä joukkopaoista, näille kokemuksille

oli yhteistä sotilaiden luottamuksen äkkinäinen romahtaminen omiin johtajiin, aseisiin, toimintakykyyn ja puolustusmahdollisuuksiin. Paniikki- ja karkuruustapausten lisäksi myös sotasairaaloiden psykiatrisille osastoille saapui tuhansia sotilaita. Heidänkin kokemukselleen oli tyypillistä ajan- ja paikantajun sekoittuminen tai katoaminen.²²

Kun kirjailija Paavo Rintala haastatteli 1960-luvulla niitä suomalaisveteraaneja, jotka olivat joutuneet kokemaan rintaman murtumisen Valkeasaaressa 9.–10.6.1944, hän tiivistäi kokemuksen puna-armeijan tykistövalmistelusta ja hyökkäyksestä kuvaavasti:

On paha sanoa kauanko sitä kesti. Miehellä on yleensä kello ja mies yleensä katsoo kellosta aikaa. Se tapahtuu silloin kun on kesä tai talvi tai syksy tai kevät, yö tai päivä, silloin kun mies ajattelee aikaa ja ajankulkua.

Nyt ei ollut mikään vuodenaika, ei mikään vuorokaudenaika eikä minkäänlainen hetki menossa. Nyt ei mies enää ajatellut, mitä teki, tai jos hän jotakin teki, hän ei tullut siitä itse tietoiseksi; helvetti oli päästetty irti.²³

Murtuma ajassa ja ajallisissa käytännöissä oli sotilaiden kohdalla konkreettinen kokemus. Samaan aikaan murtui tai vähintään taittoi suuntaa kollektiivinen aikajatkumo. Talvisodan alhon jälkeen kesä ja syksy 1941 olivat merkinneet uutta kansallista aamunkoittoa. Sodan oloissa julkisuus oli virtaviivaistettua, ja tiedotusvälineiden tehtävänä oli rakentaa vahvaa kansallista kertomusta, jonka päässä – tai jo aivan lähelläkin – häämötti suuri Suomi, idän arkkihollisen lopullinen tuho ja tulevien sukupolvien kestävä onni. On huomattavaa, että useilla suomalaisilla historioitsijoilla oli tärkeä rooli tiedotuksen ja propagandan suuntaviivojen vetämisessä: tässä ilmenee selvästi ”kansallisen ajan” ja historiankirjoituksen kiinteä sidos.²⁴

Rintamajoukoissa sotilaspastorit ja valistusupseerit seurailivat marsalkka Mannerheimin päiväkäskyjen nuottia ja antoivat sotilaiden uhrauksille välittömän merkityksen kansallisen tulevaisuuden lunastajina. Myös tässä vedottiin vahvasti historiaan, kun esi-isien sitkeys ja kärsimykset velvoittivat jännittämään kaikki voimat lopullisessa taistelussa. Hetken aikaa kesällä ja syksyllä 1941 tulevaisuus näytti olevan vapaa historian kahleista: kansallinen

kertomus näytti etenevän kohti uutta, suurta huomista. Kuitenkin jo talvel-
la 1941–1942 ja sitten pitkinä asemasodan vuosina kesän 1941 välittömät tule-
vaisuudenodotukset alkoivat hajota eri suuntiin. Mitä pidemmälle sota kesti,
sitä enemmän niin kansallinen odotushorisontti kuin yksilöiden omatkin tu-
levaisuudenodotukset alkoivat peittyä hämärään, vaikka valtiojohtoinen tie-
dotustoiminta pyrki edelleen sitomaan kansalaiset yhteiseen kamppailuun
ja kollektiiviseen kertomukseen. Hajaannus tuli kuitenkin kunnolla näkyviin
vasta kesällä 1944. Valkeasaaren läpimurto, Viipurin menetys ja nopea vetäy-
tyminen Itä-Karjalasta taittoivat muutamissa viikoissa kansallisen aikajät-
kumon. Lopullisen voiton ja suuren Suomen sijaan taistelu vaihtui hetkessä
eloonjäämiskamppailuksi kuilun reunalla.²⁵

Olemassaolon kriisi niin rintamalla kuin kollektiivisestikin pakotti ryhty-
mään pikaisiin toimiin, joihin niihinkin liittyi vahva ajallinen elementti. Rin-
tamalla erilaisilla kurinpalautustoimilla, päiväkäskyillä, puhutteluilla ja lopul-
ta kuolemanrangaistuksillakin oli synkronoiva pyrkimys kukistaa ilmenneet
”hajaantumisilmiöt” ja pakottaa sotilaat jälleen osaksi yhteistä, lineaarista,
taistelevan armeijan ja kansakunnan aikaa. Kun tilanne jälleen salli, joukois-
sa ryhdyttiin järjestämään valistusupseerien oppitunteja. Niiden tärkeimpiä
aihepiirejä oli ”isänmaan historian” opettaminen, jotta sotilaat ymmärtäisi-
vät taistelunsa merkityksen oikeissa ajallisissa puitteissa. Historianopetus pa-
niikki-ilmiöiden vastalääkkeenä voi kummastuttaa, mutta se selittyy edellä
kuvattuna synkronoinnin käytäntönä. Sotasairaaloiden psykiatrisilla osas-
toilla lääkäreiden ja hoitajien ensisijainen tehtävä oli palauttaa järkyttyneet
potilaansa samaan aikaan ja paikkaan ympäristönsä kanssa, missä käytet-
tiin niin rohkaisevia puhutteluja, unilääkkeitä kuin shokkihoitojakin. Henki-
lön katsottiin parantuneen tai toipuneen, kun hän noudatti kuria ja päiväru-
tiineja, kykeni käskettyyn työhön sekä ymmärsi olevansa edelleen Suomen ar-
meijan sotilas, jonka tehtävänä oli palvella yhteistä asiaa parhaansa mukaan.
Kyse oli oman yksityisen (ja murtuneen) ajan sovittamisesta takaisin kansa-
kunnan aikajatkumolle.²⁶

Samoin kuin kesä 1944 koettiin yhteisen ajan murtumana, myös synkro-
noivat käytännöt ilmenivät koko yhteisön tasolla. Hajaannuksen vastakeino-
ja olivat muun muassa Turun tuomiokirkon kellonlyöntien radiointi puolen-
päivän aikaan kuin eräänlaisena kollektiivisena ajantarkistuksena tai kansa-
kunnan sydämenlyönteinä, presidentin puolison Gerda Rytin kehoitus kutsua

kansaa yhteisiin ja yhtäaikaisiin rukoushetkiin äärimmäisen vaaran uhatessa sekä tietenkin koko ylhäältä ohjattu julkinen tiedotustoiminta, joka pyrki pitämään koossa yhteistä ajallista kertomusta, kun kaikki uhkasi hajota käsiin. Valtion Tiedotuslaitoksen palveluksessa historioitsijat tekivät jälleen parhaansa selittääkseen nykyhetken vaatimuksia menneisyydellä ja kuvatesaan sitä yhteistä tulevaisuutta, jota varten uhreja jälleen edellytettiin. Nopeasti muuttuvassa tilanteessa tehtävä oli vaikea. Kun aselepo astui lopulta syyskuussa voimaan ja rauhanehdot selvisivät, nostettiin isonvihan aika 1700-luvun alussa esimerkiksi siitä, kuinka paljon pahemmastakin oli selvitty.²⁷

Kesä 1944 esimerkkinä osoittaa, kuinka yksittäisten ihmisten traumaattiset kokemukset asettuivat jännitteeseen suhteeseen lineaarista kertomusta vaalivan kansallisen ajan kanssa. Tuo aika näkyi konkreettisina synkronoivina käytäntöinä, joilla sotilaita ja muita kansalaisia liitettiin osaksi yhteistä jatkumoa ja kertomusta. Kyse ei ollut vain ylhäältä alaspäin suuntautuvasta vallankäytöstä, vaan myös ihmiset itse halusivat löytää kokemuksilleen kollektiivisia merkityksiä ja asettaa oman elämänsä osaksi kansakunnan kollektiivista biografiaa. Rintamalla psyykkisesti murtuneet sotilaat jäivät kuitenkin tämän kollektiivibiografian ulkopuolelle, historiattomiksi häiriötekijöiksi.

Kesän 1944 esimerkki tuo esiin myös kulttuurisen trauman jännitteisen suhteen kansalliseen aikaan. Missä määrin kesän tapahtumat ja syksyn aselevon ehdot koettiin ja ilmaistiin kollektiivisena murtumana, joka muutti yhteisön perimmäistä luonnetta ja identiteettiä, on laaja tutkimustehtävä, johon ei tässä ole mahdollisuutta antaa yhtä vastausta. Selvää joka tapauksessa on, että niin sisä- kuin ulkopoliittisestikin suomalaiset joutuivat jatkosodan jälkeen määrittelemään itsensä uudelleen. Toisaalta puna-armeijan hyökkäyksen pysäyttäminen ja ehdottoman tappion välttäminen ovat tehneet mahdolliseksi rakentaa ja ylläpitää myös itsenäisyyden jatkuvuutta ja torjuntavoittoa korostavaa lineaarista tulkintaa sodasta. Kysymykseen kesän 1944 merkityksestä kulttuurisena traumana tai osana katkeamatonta kansallista aikajatkumoa ei ole yhtä vastausta, vaan tähän vaikuttavat suuresti eri yksilöiden ja ihmisryhmien omat kokemukset noista tapahtumista.

Artikkelini tavoitteena on ollut hahmotella ajan, kansakunnan, historian ja trauman keskinäistä suhdekenttää. Näin lyhyt alustus jää väistämättä yleisluontoiseksi, ja etenkin kesää 1944 koskevat huomautukset ovat vain luonnoksia erittäin monimutkaisesta historiallisesta ilmiökentästä. Henrik Meinanderin

tutkimus *Suomi 1944* kuvasi inspiroivalla tavalla sitä dramaattista murrosta, jonka suomalaiset joutuivat käymään läpi tammikuusta joulukuuhun 1944 – sekä sitä tunnemaisemaa, joka vaihtoi sävyään tuossa tapahtumien vuossa. Kirja on edelleen hedelmällinen lähtökohta jatkaa keskustelua eteenpäin, ja tähän olen artikkelissani pyrkinyt. Tärkeää on, että tutkimuksessa kansallisesta ajasta historioitsijat eivät toimi vain tutkijan roolissa, vaan he ovat myös itse tutkimuskohteita, kansakunnan ajallisen jatkumon rakentajia.²⁸

- 27 Petander, Kleen, Örne, *Nordens Förenta Stater*, s. 48.
- 28 Petander, Kleen, Örne, *Nordens Förenta Stater*, s. 43–45.
- 29 Sundberg, *Den nordiska frågan*, s. 69.
- 30 Wirtanen, *Ett enat Norden*, s. 38.
- 31 Petander, Kleen, Örne, *Nordens Förenta Stater*, s. 41.
- 32 Sundberg, *Den nordiska frågan* s. 70; Wirtanen, *Ett enat Norden*, s. 46.
- 33 Wirtanen, *Ett enat Norden*, s. 43–44.
- 34 Monika Janfelt, *Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1939*, Stockholm: Carlsson 2005, s. 97.
- 35 Henrik Stenius & Heidi Haggren; ”Det nordiska samarbetets vardagspraktiker. Vad vet vi om dessa, utom att dessa varit/är viktiga?”, Lars Erik Häggman (red.), *Finland i Norden: Finland 50 år i nordiska rådet*, Helsingfors: Helsingfors universitet studentbiblioteket 2005, s. 81.
- 36 Erkki Järvinen, *Vi vill inte kvävas*, Stockholm: Bonniers 1942, s. 73. Se även Byström 2009, s. 289.
- 37 Petander, Kleen, Örne, *Nordens Förenta Stater*, s. 35–36.
- 38 Jussi Kurunmäki, ”Nordic Democracy’ in 1935. On the Finnish and Swedish Rhetoric of Democracy”, Kurunmäki & Strang (red.), *Rhetorics of Nordic Democracy*. Helsingfors: SKS 2010, s. 37.
- 39 Sten Dehlgren, ”Förord”, Herbert Tingsten, *Debatten om nordisk enhet*, Stockholm: KF:s Bokförlag 1943, s. 3.
- 40 Tingsten, *Debatten om nordisk enhet*, s. 43.
- 41 Ibid., s. 16.
- 42 Ibid., s. 42.
- 43 Degerman, ”Nordens enhet”, s. 228.
- 44 Thorsten Borring Olesen & Johan Strang, ”European challenge to Nordic institutional cooperation. Past, present and future”, Strang (red.) *Nordic Cooperation. A European region in transition*, London & New York: Routledge 2016, s. 32.
- 45 Kai Ekholm, *Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjajoistot vuosina 1944–1946*, Jyväskylä: Things to Come 2000, s. 205–206.
- 46 Gunnar Wetterberg, *Föbundsstaten Norden*, TemaNord 582, Köpenhamn: Nordiska ministerrådet 2010, s. 28.
- 47 Thorvald Stoltenberg, *Nordic Cooperation on Security and Foreign Policy*, 2009.

VILLE KIVIMÄKI

Kansallinen aika, historia ja trauma. Synkronoivat käytännöt ja ajalliset murtumat tutkimuskohteena

229–242

- 1 Ks. esim. Pauli Kettunen, *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*, Tampere: Vastapaino 2008, s. 38–43.
- 2 Tästä laajemmin Ville Kivimäki, ”Traumaperäinen stressihäiriö ja historia – Diagnostista historiantutkimuksen käsitteeksi”, Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.), *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*, Helsinki: Gaudeamus 2018, s. 94–115.

- 3 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. ed., London: Verso 1991 (alkuteos 1983), erityisesti s. 22–36, 145, 204–206.
- 4 Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press 1990, s. 26–36.
- 5 Eric Hobsbawm, ”Introduction: Inventing Traditions”, Eric Hobsbawm & Terence Ranger (toim.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1983; Suomesta ks. esim. Derek Fewster, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*, Helsinki: SKS 2006.
- 6 Anthony D. Smith, *Chosen Peoples. Sacred Sources of National Identity*, Oxford: Oxford University Press 2003.
- 7 Reinhart Koselleck, ”’Erfahrungsraum’ und ’Erwartungshorizont’ – zwei historische Kategorien”, idem, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1979, s. 359–369; ks. myös Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, Chicago: University of Chicago Press 2006, s. 296–307; Kivimäki, ”Traumaperäinen stressihäiriö”, s. 110–111.
- 8 Pauli Kettunen, ”Historian poliittisuus ja kansallinen katse”, *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 2003:1, s. 9–21; Pertti Haapala & Pirjo Markkola, ”Se toinen (ja toisten) historia”, *Historiallinen Aikakauskirja* 115, 2017:4, s. 403–416.
- 9 Virikkeenä ajatukselle on toiminut Eviatar Zerubavel, *Hidden Rhythms. Schedules and Calendars in Social Life*, Berkeley: University of California Press 1981, esim. s. 95–100.
- 10 Esim. koululaitoksen merkityksestä kansallisena sosiaalijatjana ks. Henrik Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood. Boys’ Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940*, diss., Commentationes scientiarum socialium 47, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 1994.
- 11 Daniel Lord Smail, *On Deep History and the Brain*, Berkeley: University of California Press 2008, s. 161.
- 12 Kansalaisuuden vaihtuvista vaateista Suomessa ks. Ville Kivimäki, Minna Harjula, Antti Malinen & Pasi Nevalainen, ”Sadon vuoden kansalaisuus. Yhteiskunta, yksilö ja toimijuus sisällissodasta 2000-luvulle”, Pertti Haapala et al. (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1* (työnimi), tulossa 2020.
- 13 Itsesäätelystä vrt. Nikolas Rose, *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*, 2nd ed., London: Free Association Books 1999, s. 10–11, 241–243.
- 14 ”Sota-ajan” käsitteestä ja problematiikasta ks. Mary L. Dudziak, *Wartime. An Idea, Its History, Its Consequences*, Oxford: Oxford University Press 2012.
- 15 Ks. Carolyn Marvin & David W. Ingle, *Blood Sacrifice and the Nation. Totem Rituals and the American Flag*, Cambridge: Cambridge University Press 1999; Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return*, 2nd ed., New York: Pantheon Books, 1965 (alkuteos 1949); Tuomas Tepora, *Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokeemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*, diss., Helsinki: Helsingin yliopisto 2011.
- 16 Elaine Scarry, *The Body in Pain. The Making and Unmaking of the World*, Oxford: Oxford University Press 1985; Dominick LaCapra, *History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca: Cornell University Press 2004, s. 117.
- 17 Chris R. Brewin, *Posttraumatic Stress Disorder: Malady or Myth?*, New Haven: Yale University Press 2003, s. 17–21, 104–127; Ronnie Janoff-Bulman, *Shattered Assumptions. Towards a New Psychology of Trauma*, New York: Free Press 1992, s. 49–69.
- 18 Ks. esim. Derek Summerfield, ”Cross-cultural Perspectives on the Medicalization of Human Suffering”, Gerald M. Rosen (ed.), *Posttraumatic Stress Disorder: Issues and Controversies*, Chichester: Wiley 2004.
- 19 Jenny Edkins, *Trauma and the Memory of Politics*, Cambridge: Cambridge University Press 2003, erityisesti s. 3–16; ks. myös Kivimäki, ”Traumaperäinen stressihäiriö”, s. 108–109.
- 20 Jeffrey C. Alexander, ”Towards a Theory of Cultural Trauma”, Jeffrey C. Alexander et al., *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley: University of California Press 2004; Piotr

- Sztompka, "Cultural Trauma: The Other Face of Social Change", *European Journal of Social Theory* 3, 2000:4, 449–466.
- 21 Vrt. Neil J. Smelser, "Psychological Trauma and Cultural Trauma", Jeffrey C. Alexander et al., *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley: University of California Press 2004.
- 22 Jukka Kulomaa, *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana 1941–1944*, Helsinki: Painatuskeskus 1995, s. 261–292; Ville Kivimäki, "IV Armeijakunnan joukoissa puhjenneet paniikki-ilmiot kesällä 1944", *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 34, 2014, s. 173–215.
- 23 Paavo Rintala (toim.), *Sotilaiden äänet. Kannaksen läpimurtotaisteluista 1944*, Helsinki: Weilin+Göös 1966, s. 30–31.
- 24 Eino Jutikkala, *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*, Porvoo: WSOY 1997; Irma Sul-kunen & Tiina Kinnunen, "Suomen Historiallinen Seura historioitsijayhteisönä: jäsenistö ja toimintakulttuuri", Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus*, Helsinki: SKS 2019, s. 97–98; samassa teoksessa Petri Karonen, "Historian-tutkijat ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus n. 1860–1950", s. 508–512.
- 25 Ks. tästä tiivistetysti yhdessä Tuomas Teporan kanssa kirjoittamani artikkelit "Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland", Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Finland in World War II: History, Memory, Interpretations*. Leiden: Brill 2012, 233–275; sekä "War of Hearts: Love and Collective Attachment as Integrating Factors in Finland During World War II", *Journal of Social History* 43, 2009:2, 285–305. Ar-tikkeleissa esiinnoitukset laajenivat sittemmin prof. Henrik Meinanderin johtamaksi ja Suomen Akatemian rahoittamaksi tutkimushankkeeksi "Tunteet ja sodan kulttuurihis-toria Suomessa 1939–1951", jossa toimimme Tuomaksen kanssa tutkijoina.
- 26 Ville Kivimäki, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*, Helsinki: WSOY, s. 186–192, 328–329, 389–391. Historian käytöstä valistusupseerien ja sotilaspastorien työssä ks. esim. Esko Salminen, *Propaganda rintamajoukoissa 1941–44. Suomen armeijan valis-tustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*, Helsinki: Otava; Jouni Tilli, *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina*, Jyväskylä: Atena.
- 27 Timo Auvinen, Antero Holmila & Niina Lehtimäki, "Epävarma itsenäisyys. Julkinen keskus-telu sodan päättyessä", Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.), *Rauhaton rauha. Suo-malaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*, Tampere: Vastapaino, s. 218–225; Gerda Rytin ra-diopuheesta Kivimäki & Tepora, "Meaningless Death or Regenerating Sacrifice?", s. 270–271.
- 28 Henrik Meinander, *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishana*, suom. Paula Autio, Helsinki: Siltala 2009.

PETRI KARONEN

Suomen vapausradio ja Suomen siirtyminen sodasta rauhaan syksystä 1944 keväälle 1945

243–256

- 1 Karel C. Berkhoff, *Motherland in Danger. Soviet Propaganda during World War II*, Cambridge, MA: Harvard University Press 2012, s. 3. Myös esimerkiksi Stanley Cunningham, *The Idea of Propaganda. A Reconstruction*, Westport: Praeger 2002, s. 4; Heikki Luostarinen, "Propagan-da Analysis", Wilhelm Kempf, Heikki Luostarinen (eds.), *Journalism and the New World Order. Studying War and the Media* 2, Kungälv 2002, s. 21–26; Robert Cole, *International Communica-*